

Nərgiz MANSUROVA

Ü.Hacıbəyli adına BMA-nın baş müəllimi

Ünvan: Bakı şəhəri, Ş.Bədəlbəyli 98

E-mail: nargiz1164@mail.ru

SERGEY RAXMANİNOVUN FORTEPIANO YARADICILIĞI VƏ ONUN “POLİŞİNEL” PYES-FANTAZİYASININ BƏDİİ OBRAZI

***Xülasə:** Təqdim olunmuş məqalədə dahi rus bəstəkarı və pianoçusu Sergey Raxmaninovun çoxşaxəli fəaliyyəti səciyyələndirilir, onun XIX– XX əsrdə yalnız rus musiqi mədəniyyətində deyil, dünyə musiqi tarixində tutduğu əhəmiyyətli yeri və rolu qeyd olunur. Raxmaninov fortepiano musiqisinin ifadə vasitələrini (melodiya, harmoniya) zənginləşdirmiş, əsərlərində simfonizm prinsipini geniş tətbiq etmişdir. Raxmaninovun həm bir bəstəkar və həm də bir pianoçu kimi fərdi sənətkar keyfiyyətlərinə malik olması onun fortepiano musiqisi sahəsində yeni yollar açmasına, yeni ifadə vasitələri tətbiq etməsinə, yeni kompozisiya metodları yaratmasına, fortepiano səs-lənməsinin xarakterinə yeni boyalar və çalarlar gətirməsinə səbəb olmuşdur.*

***Açar sözlər:** Raxmaninov, “Polişinel”, pyes-fantaziya, bəstəkar, pianoçu, dirijor, fortepiano*

Sergey Vasilyeviç Raxmaninov (1873-1943) görkəmli rus bəstəkarı, pianoçusu və dirijorudur. XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərinin görkəmli musiqiçilərindən olan S.Raxmaninovun sənəti üçün həyatilik, emosional dolğunluq səciyyəvidir. Raxmaninovun musiqisində romantik pafos ilə lirik əhval-ruhiyyə bir-biri ilə ayrılmaz vəhdət təşkil edir. Onun əsərlərindəki millilik rus xalq mahnıları, dövrünün şəhər romansları və məişət musiqisi, “Qüdrətli dəstə” bəstəkarlarının yaradıcılığı, xüsusilə P.Çaykovski sənəti ilə dərinədən bağlıdır. S.Raxmaninovun yetkin dövr yaradıcılığının əsasını təşkil edən vətən mövzusu xüsusilə irihəcmli instrumental əsərlərində təcəssüm olunmuşdur. Zəmanəsinin görkəmli pianoçu və dirijorlarından olan S.Raxmaninovun adına 1983-cü ildən ifaçıların ümumittifaq müsabiqəsi keçirilir.

Sergey Raxmaninov demək olar ki, musiqinin bütün janrlarına müraciət etmişdir. Onun geniş yaradıcılıq irsində fortepiano musiqisi xüsusi yer tutur. Raxmaninov musiqi tarixinə görkəmli bəstəkar və dirijoru ilə yanaşı, öz dövrünün nadir istedadı malik virtuoz pianoçusu kimi daxil olmuşdur. Ona görə də Raxmaninovun yaradıcılığında fortepiano əsərlərinin əhəmiyyəti və sayının digər janrlardan üstünlük təşkil etməsi təsadüfi olmayıb. Qeyd olunduğu kimi, S.Raxmaninov

həm də dahi pianoçu olmuşdur və onun adı F.List, F.Şopen, R.Şuman, A.Rubins-teyn kimi görkəmli pianoçularla bir sırada çəkilir.

Onun fortepiano musiqisi dərin həyati mənaya, yüksək pafosa, incə, saf lirizmə, digər tərəfdən isə gərgin dramatizmə malikdir. Bu da Raxmaninovun XX əsrin əvvəlləri üçün səciyyəvi olan romantik ideyaların təfsirçisi olması ilə bağlı idi. Onun musiqisinin milliliyi, rus folkloru, şəhər romans mədəniyyəti, P.Çaykovski və “Qüdrətli dəstə” bəstəkarları ilə bağlılığı yaradıcılıq simasının çoxşaxəliliyini müəyyənləşdirir.

O, Moskva konservatoriyasının fortepiano (1891) və bəstəkarlıq (1892, böyük qızıl medal) siniflərini bitirmişdir. Təhsil illərində fortepiano ilə orkestr üçün Birinci konsertini (1891, 2-ci redaksiyası 1917) yazmışdır. Hələ tələbəlik illərindən konsertlərdə ifaçı kimi çıxış edən bəstəkar, fortepiano musiqisinə yeniliklər gətirmişdir.

Onun 1890-cı illərdə yaratdığı əsərlərdən xüsusilə fortepiano üçün “pyes-fantaziya”ları (o cümlədən, cis-moll prelüdü) və “Musiqi anları” məşhurdur. 1900-cü ildən Raxmaninov pianoçu və dirijor kimi Rusiyanın müxtəlif yerlərində, xarici ölkələrdə, həmçinin Bakıda qastrol səfərlərində olmuşdur.

1900–1917-ci illər S.Raxmaninov yaradıcılığının çiçəklənmə dövrüdür. Bu illərdə o, fortepiano ilə orkestr üçün 2-ci (1901) və 3-cü (1909) konsertlərini, fortepiano üçün 23 prelüd, 17 etüd-lövhe və s. əsərlər yazmışdır. S.Raxmaninov 1917-ci ildən Skandinaviya ölkələrinə qastrola getmiş, 1918-ci ildən ABŞ-a köçmüşdür. 1918–43-cü illərdə o, əsasən pianoçu kimi konsertlər vermiş, bir çox əsər (forteplano ilə orkestr üçün 4-cü konsert, 1926; “Paqanini mövzusunda rapsodiya” və s.) bəstələmişdir.

Bir ifaçı kimi S.Raxmaninovun yaradıcılığı milli ənənələrdən ayrılmazdır. Onun musiqisinin milli xarakteri öz başlanğıcını rus xalq musiqisi, xalq mahnısı, şəhər romansının intonasiya potensialından götürür. Maraqlıdır ki, bəstəkar əsl rus xalq mövzularından demək olar ki, istifadə etməmişdir. Lakin bununla belə, rus milli melosunun ünsürləri onun musiqi dilinə üzvi surətdə hopmuş və bəstəkarın parlaq milli simasını müəyyənləşdirmişdir.

Öz kökləri ilə doğma rus xalqının musiqisinə bağlı olan Raxmaninovun yaradıcılığında Rusiya, vətən mövzusu xüsusi yer tutur. Düzdür, Raxmaninov Rusiyanın tarixi ilə birbaşa bağlı olan mövzulara müraciət etməmiş və rus xalqının tarixi keçmişindən bəhs edən süjetlərdən istifadə etməmişdir, amma onun hər hansı bir janra məxsus olan proqramlı və ya proqramlı olmayan əsərlərində ruhən doğma torpağı ilə, rus mədəniyyəti ilə bağlılıq açıq-aşkar surətdə özünü göstərir və bəstəkarın vətənpərvərlik hissini parlaq bürüzə verir.

Onun ifaçılıq üslubu virtuoz sənətkarlığın ən yüksək səviyyəsi ilə seçilirdi. Amma Raxmaninov heç vaxt bu cəhəti ön plana çəkmirdi. Mükəmməl ifaçılıq texnikasına malik olan Raxmaninovun ifası ilk növbədə ifadəliliyi ilə heyran edir, dinləyicinin diqqətini əsərin bədii məziyyətlərinə yönəldirdi.

S.Raxmaninov fortepiano üçün həm iri həcmli, həm də xırda formalı əsərlər bəstələmişdir. İri formalı əsərlərə fortepiano və orkestr üçün dörd konsert və Paqanini mövzularında Rapsodiya (bu əsəri bəstəkarın Beşinci konserti də adlandırılır), iki sonata (d-moll, b-moll) və iki variasiya silsiləsi – Şopenin c-moll prelüdünün mövzusu və Korelli mövzusunda variasiyalar.

Raxmaninovun kiçik formalı əsərlərinə prelüdlər, musiqi anları, etüd-lövhlər, salon pyesləri, pyes-fantaziya, bəstəkarın bəzi romanslarının fortepiano üçün transkripsiyaları, ayrı-ayrı pyeslər – serenada, barkarola, noktürn, elegiya, mazurka, vals və s. aiddir.

S.Raxmaninovun kiçik formalı əsərlərdən biri də “Polişinel” pyes-fantaziya (op.3, № 4). Bu pyes Raxmaninovun piano üçün 1892-ci ildə yazdığı beş solo pyeslərindən dördüncüsüdür. Pyes-fantaziya xarakterinə görə italyan “Comedi del arte” maskalar komediyasındakı Pulçinellanın xarakteristikasıdır. “Pulçinella” – fransız dilindən tərcümədə “Polichinelle”dir.

Pyes-fantaziya həm üslub cəhətdən, həm də obraz və mövzuların zənginliyi baxımdan fortepiano ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutur. Raxmaninovun bu kiçik formalı fortepiano əsərində onun fərdi dəst-xəttinə xas olan cəhətlər, onun üçün səciyyəvi olan obrazlar, melodik dil, ritmika, harmoniya xüsusiyyətləri, tətbiq etdiyi ifadə tərzii, musiqi mövzularını inkişaf etdirmək üsulları və s. parlaq təzahür edir.

“Polişinel” dəbdəbəli-dekorativ pianizm xüsusiyyətlərinə malikdir. Raxmaninov bu əsərində kiçik formalı əsəri simfonikləşdirmə yolu ilə getmişdir. Bəstəkarın bir sıra digər kiçik formalı əsərlərində (məsələn, bəzi prelüdlərində, musiqi anlarında və s.) olduğu kimi, burada da “konsertvarilik” əlamətləri özünü göstərir.

Pyes-fantaziya üç hissəli (ABA) quruluşa malikdir. Girişlə (Allegro vivace) həm başlayıb, həm də sona çatan əsərdə Raxmaninovun pianoçuluq üslubuna xas “orkestral” xüsusiyyətlər səciyyəvidir.

Allegro vivace

The image shows a musical score for the beginning of 'Polichinelle' by S. Rachmaninoff. The score is in G major (one sharp) and 2/4 time. It features a piano introduction with a right-hand melody and a left-hand accompaniment. Dynamics include fortissimo (fff) and pianissimo (ppp). The score is written for piano and includes a tempo marking 'Allegro vivace'.

Pyesin ifası səs boyalarının son dərəcə zənginliyi ilə seçilir. Əsər bəstəkar tərəfindən ifaçılıq baxımdan bitkin, tamamlanmış bir şəkildə təqdim olunmuşdur. Pyes-fantaziya mürəkkəb fakturaya malik əsərdir. Bu əsərdə Raxmaninovun digər əsərlərində olduğu kimi, melodiya aparıcı rol oynayır. Bu melodiyani müşayiət edən qalan səslər isə çox mürəkkəb, bir neçə laydan ibarət fakturanı əmələ gətirir. Odur ki, “Polişinel” pyes-fantaziyası ifaçılar üçün həm texniki cəhətdən, həm də obrazlı məzmun baxımdan dinləyiciyə çatdırılması çox çətin olub, yüksək peşəkarlıq, virtuozluq və məharət tələb edir.

“Polişinel” pyes-fantaziyanın kənar hissələri epik, orta hissəsi isə lirik xarakterə malikdir. Raxmaninov bu əsərdə özündən əvvəlki rus bəstəkarlarının – başda rus klassik musiqisinin banisi M.İ.Qlinka olmaqla, “Qüdrətli dəstə” bəstəkarlarının (xüsusilə A.P.Borodin) epik-lirik simfonizminin instrumental ifaçılıq baxımdan orijinal təfsirini yaratmışdır.

Raxmaninov tərəfindən böyük tarixi yol keçmiş rus epik-lirik simfonizm elementlərinin kiçik formalı fortepiano əsərində ustalıqla nümayiş etdirilməsi diqqətəlayiqdir. Kənar hissələr Raxmaninovun təfsirində epik pianizmin, möhtəşəmliyin ifadəsi kimi təqdim edildiyinə görə, bunlarda epik mövzulara rast gəlinir. Orta hissədə isə lirik təhkiyə təzahür edir. Amma bütün hissələri birləşdirən bir xüsusiyyət də vardır ki, bu da vokal cəhətdir. Raxmaninov melodikasının əsasını təşkil edən vokal başlanğıc sözsüz üstünlüyə malikdir.

Xüsusilə orta hissədə musiqi o dərəcədə ifadəli və məzmunludur ki, melodist-bəstəkara öz geniş nəğməkarlığını nümayiş etdirmək imkanı vermişdir. Odur ki, istər kənar hissələrin epikliyi, istərsə də orta hissənin lirik obrazlarını açmaq üçün bəstəkar məhz vokal başlanğıcdan əsas vasitə kimi istifadə edir.

Eyni zamanda qeyd edək ki, pyes-fantaziyada sağ və sol əlin qarşılıqlı vəhdətinin müstəsna rolu vardır. Sözsüz ki, bütün hissələr bu mənada ilhamla yaradılmış misilsiz nümunələrdir.

I hissənin ifaçılıq üslubu virtuoz sənətkarlığın ən yüksək zirvəsidir. Dəbdəbəli dekorativ pianizm nümunəsi olan I hissədə lirik və janr elementləri bir-birinə qovuşmuşdur. İntensiv inkişafı ilə seçilən möhtəşəm I hissənin ümumi ovqatı parlaq virtuozluğu və fortepiano fakturasının zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu hissədəki zəng səslərini xatırladan mövzu öz şairanə gözəlliyi ilə məftun edir. İntonasiya və lad-harmonik dilin ifadəliliyi I hissənin musiqisinə daha dərin mənə verir.

Orta hissə (Agitato) – pyes-fantaziyanın lirik mərkəzidir. Təbiətən lirik olan Raxmaninov “Polişinel”in orta hissəsində lirik əhval-ruhiyyələr və lirik obrazların çox zəngin və müxtəlif çalarlarını göstərmişdir. Orta hissəni bəstəkarın lirik etirafı da adlandırmaq olar. İnsanın qəlbində yaşatdığı zəngin daxili aləm Raxmaninovun pyes-fantaziyasının orta mövzusunda bütün çoxcəhətliliyi ilə öz əksini tapmışdır. Sol əldə səslənən mövzuda ən incə, ən xəfif duyğulardan tutmuş, ehtiraslı, alovlu patetikaya qədər ən müxtəlif lirik boyalara rast gəlirik.

S.Raxmaninov digər lirik mövzularda olduğu kimi, burada da öz subyektiv aləminə qapılır, əksinə, sanki öz ürəyini geniş açaraq, düşüncə və duyğularını, həyəcan və yaşantılarını səmimiyyətlə bölüşür. Bu mənada orta hissənin musiqisi çox emosionaldır, açıqdır. S.Raxmaninov gözəl melodiya ustasıdır. Orta hissənin geniş axımlı melodiya bəstəkarın “Polişinel” pyes-fantaziyasının musiqi dilinin ən cəlbədicə cəhətlərindən biridir.

I və II hissə arasındakı təzadlar çox təsirli verilmişdir. I hissədə işıq və hərarətlə dolu olan və aparıcı melodiyanı müşayiət edən harmonik fiqurasiyaların cingiltili musiqisi zınqırov səslənməsini xatırladır. Raxmaninovun əsərində belə bir səslənmə rus kilsə nəğmələrinin intonasiyaları və xüsusilə də rus məişətinin atributu olan zəng səslərinin özünəməxsus şəkildə təzahürüdür.

S.Raxmaninovun ən sevdiyi üsullardan biri – “zəng səsləri” ilə müşayiət olunan I hissənin möhtəşəmliyindən II hissənin lirik əhval-ruhiyyəsinə keçid mükəmməl surətdə işlənmiş və yüksək bədii həllini tapmışdır. İnsan qəlbini çulğalayan duyğuların, eləcə də yüksək emosionallığın ifadəsi olan II hissədə lirik hissələrə ifadə edən xəyalpərvər musiqi ovqatı insanın daxili aləminin zənginliyini, onun malik olduğu ən müxtəlif əhval-ruhiyyələri özündə əks etdirir.

Bütün bu cəhətlər Raxmaninovun monumental yazı üslubunu xüsusilə nəzərə çarpdırır. Bu əsəri pyes-fantaziya adlandırmaqla bəstəkar bu iki janrın adı pyes və ya fantaziya çərçivəsindən kənara çıxaraq, əslində monumental musiqi lövhəsi olduğunu göstərir. Bu mənada həqiqətən də, Raxmaninovun nəzərdən keçirdiyimiz 4 sayılı pyes-fantaziyası ilk növbədə məhz bədii xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edən əsərdir. Reprizada optimist ovqatı təsdiqləyən, nikbin təntənə əhval-ruhiyyəsinə ifadə edən musiqi obrazları öz ifadəsini tapır.

Beləliklə, pyes-fantaziyanın kənar hissələri əzəməti, möhtəşəmliyi ilə seçilsə, orta hissə ifadəli, axımlı melodiyanın hökmranlıq etdiyi musiqisi ilə təzad yaradır. Lakin burada da kənar hissələrdə diqqəti cəlb edən tipik ritmə əsaslanan motivin vaxtaşırı təkrar olunması əsərin bölmələrini bir-birinə bağlayır.

Ümumilikdə qeyd etmək lazımdır ki, “Polişinel” pyes-fantaziyası S.Raxmaninov qələminə məxsus olan ən mühüm cəhətləri özündə daşıyan bir əsərdir. Pyes-fantaziya Raxmaninov üslubu üçün səciyyəvi olan, ucu-bucağı görünməyən geniş, axımlı, “eniş-yoxuşlu” inkişafda verilən melodiylarla zəngindir. Əsərin kənar hissələrindəki ritmik xüsusiyyətlər də Raxmaninov üçün səciyyəvi olub, aktiv ritmik qurumların geniş melodiylarla uzlaşması fonunda təzahür edir.

Pyes-fantaziyanın simfonikliyi təkcə burada təcəssüm etdirilən obrazların zənginliyində, başlıca mövzuların geniş inkişafa məruz qalmasında deyil, əsərin hissələrinin bir-biri ilə daxilən bağlı olmasında özünü göstərir. Pyes-fantaziyanın hissələrini əlaqələndirmək məqsədi ilə bəstəkar I hissə ilə repriza arasında qohumluq yaradır.

İlk baxışda belə bir kiçik formalı əsər daxilindəki obraz və məzmun ifadəliliyi heyrətamizdir. Əsər kompozisiya cəhətdən sadə olmaqla (sadə üçhissəli formalı nümunə) miqyası etibarilə çox böyükdür.

Bəstəkarın fortepiano konsertləri, “Musiqi anları”, fortepiano üçün sonataları, 24 prelüd silsiləsi, iki dəftərdən ibarət “Etüd-şəkillər”i təkcə rus fortepiano musiqisinin deyil, dünya fortepiano mədəniyyətinin nadir nümunələridir. Bu əsərlərdə Sergey Raxmaninov dühasına xas olan əzmkarlıq ruhu, gözəlliyə, səadətə can atma meyli, həyatı-təsdiqedici romantiklik hökm sürür. Bəstəkarın kiçik formalı əsəri olan “Polişinel” pyes-fantaziyası bu mənada onun fortepiano əsərlərinin zirvə nümunələrindən biri hesab edilir.

Ümumilikdə, S.Raxmaninovun fortepiano yaradıcılığı nəinki rus musiqi tarixində, eyni zamanda dünya fortepiano musiqi mədəniyyətində parlaq sahələrdən birini təşkil edir. Onun fortepiano yaradıcılıq irsi rus bədii mədəniyyətinin ən dəyərli nümunələri sırasına daxildir.

Yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz əsərdən görüldüyü kimi, Raxmaninovun fortepiano yaradıcılığı bu böyük bəstəkarın başqa janrlarda yazdığı musiqi əsərləri kimi, rus musiqisinin ən görkəmli nümunələri sırasına daxildir. Raxmaninovun fortepiano yaradıcılığı rus musiqisinin dəyərli səhifələrindən biridir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Асафьев Б.В., С.В.Рахманинов, – М.: 1945, Искусство, – 27 с.
2. Брянцева В., С.В.Рахманинов. – М.: Сов. композитор, 1976. – 644 с.
3. Келдыш Ю. Рахманинов и его время. – М.: Музыка, 1973. – 470 с

Нəргиз Мансурова

Старший преподаватель БМА имени У.Гаджибейли

ФОРТЕПИАННОЕ ТВОРЧЕСТВО СЕРГЕЯ РАХМАНИНОВА И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ В ПЬЕСЕ ФАНТАЗИИ «ПОЛИШИНЕЛ»

Резюме: В представленной статье «Фортепианное творчество Сергея Рахманинова и художественный образ его пьесы-фантазии “Полишинель”» характеризуется многогранная деятельность гениального русского композитора и пианиста Сергея Рахманинова, отмечается его важное место и роль не только в истории русской музыкальной культуры, но и мировой музыки XIX – XX веков.

Рахманинов обогатил выразительные средства фортепианной музыки (мелодию, гармонию) и широко применил в своих произведениях принцип симфонизма. Индивидуальные художественные качества Рахманинова как композитора и пианиста привели его к открытию новых путей в области фортепианной музыки, применению новых выразительных средств, созданию новых композиционных приемов, внесению новых красок и оттенков в характер фортепианного звука.

Ключевые слова: Рахманинов, «Полишинель», пьеса-фантазия, композитор, пианист, дирижер, фортепиано

Nərgiz Mansurova

Senior Lecturer at BMA named after U.Hajibayli

THE PIANO WORKS OF SERGEI RACHMANINOV AND THE ARTISTIC IMAGE IN THE FANTASY PIECE "POLISHINEL"

Summary: The presented article entitled "Sergei Rachmaninoff's piano creativity and the artistic image of his play-fantasy "Polishinel" characterizes the multifaceted activity of the genius Russian composer and pianist Sergei Rachmaninoff, noting his place and role not only in the Russian musical culture, but also in the history of the world music in the 19th and 20th centuries.

Rachmaninoff enriched the means of expression (melody, harmony) of piano music, widely applied the principle of symphony in his works. Rachmaninoff's individual artistic qualities as both a composer and a pianist led him to break new ground in the field of piano music, to use new instruments, to create new compositions, and to bring new colors and shades to the characteristics of piano sound.

Keywords: Rachmaninoff, "Polishinel", play-fantasy, composer, pianist, band-master, piano

Rəyçilər:sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Sevda Məmmədova,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Aytən İbrahimova